

O NEKIM PRILOZIMA LJUBE BOBANA POVIJESTI HRVATSKOG PITANJA
1929—1935.

Pored disertacije o »Sporazumu Cvetković-Maček« (Beograd 1965, str. 438), Ljubo Boban je u posljednjih pet godina objavio četiri rada, u kojima je nastavio da proučava pojedine probleme važne za razvoj hrvatskog pitanja u razdoblju šestojanuarskog režima. Tom se on materijom intenzivno bavi od g. 1961. kada je publicirao svoj prvi znanstveni tekst: »O političkim previranjima na selu u Banovini Hrvatskoj« (Istorija XX veka, II, 309—364).

U najužoj vezi s disertacijom jest rasprava: »*Oko Mačkovih pregovora s grofom Ciano*« (na i. mj. VI, 1964, 303—357), na rezultate koje se u tekstu disertacije više puta upućuje.

Da bi obrađenu temu što potpunije izložio, autor ju je, potpuno opravdano, uklopio u širi okvir međunarodnih odnosa i njihova utjecaja na hrvatsko pitanje od Anschlusa 1938. do sporazuma Cvetković-Maček 1939. Služeći se objavljenom i neobjavljenom arhivskom građom, Cianovim Dnevnikom (u originalu) i literaturom koja u cjelini ima također dokumentarno značenje (pretežno memoarnog karaktera), on je dao jasan i dobro obrazložen prikaz međunarodnih odnosa u tom kratkom razdoblju ispunjenom mnogim promjenama. Pri tom je, dakako, položio težište na odnose između Italije i Njemačke, koje su se tada sukobljavale upravo na hrvatskom pitanju. Uza sve to što je međusobnu ovisnost vanjsko- i unutrašnje-političkog razvoja u tom pogledu nesumnjivo dokazao, ipak je mogao zaključiti svoja razmatranja konstatacijom da »nastojanja vodstva HSS na mobilizaciji vanjskih faktora nisu imala naročito efikasno značenje ni veće posljedice«, zbog čega se »u praksi nije ni moglo potpunije sagledati koliko je vodstvo HSS i stvarno željelo stranu intervenciju u rješavanju hrvatskog pitanja i na način koji je prelazio okvir njegovog rješavanja u granicama Jugoslavije« (355).

Kritička analiza izvorne građe, koja se neposredno odnosi na obrađenu temu, a koja je često — kako autor utvrđuje — »proturječna« (Cianov Dnevnik, Mačkov memoari i izjave Mačkova emisara A. Carneluttija u istrazi), izvanredno je otežana iz više razloga. On s razlogom smatra da od tih triju verzija »s najviše povjerenja treba primiti Cianovu verziju, upotpunjenu izvjesnim podacima iz Carneluttijevih izjava« (352). Prema tome — ostavimo li po strani dosta nejasnu i sumnjivu misiju grofa Bombellesa, koju autor zbog nedostatnih podataka nije mogao potpuno objasniti — ne može biti sumnje da je inicijativa za trokratne dodire Carneluttija s Ciano po tekla od Mačeka, koji je pri tom, iako tek u drugom redu, računao i s mogućnošću odcijepljenja Hrvatske, ali je na kraju odbacio konkretan nacrt sporazuma od 26. svibnja 1939, dajući »prednost sporazumu s Beogradom« (355).

Iako su, na taj način osnovna pitanja u kompleksu obrađene teme doista objašnjena, ipak je za konačno rješenje u svim pojedinostima — kako kandidat i sam konstatira (352) — neophodno pronalaženje daljih podataka. Oni se ne odnose samo na spomenute verzije nego i na druge važne momente (na pr., kombinacija u Hrvatskoj s trijalistički uređenom Habsburškom monarhijom prije Anschlusa, kontakti vodstva HSS-a s Berlinom 1938/39, porijeklo Mačkovke Promemorije namijenjene Carneluttiju i dr.).

Ostala tri rada nisu tematski odvojene i samostalne rasprave. Pod zajedničkim naslovom: »*Iz historije odnosa između VI. Mačeka i dvora u vrijeme šestojanuarskog režima*« one, iako svaka ima posebni podnaslov, jesu kronološki povezane i čine jednu vremensku i problemsku cjelinu. One su po svom sadržaju opsežnije od naslova, iako ne obuhvaćaju razvoj hrvatskog pitanja u tom razdoblju u cjelini. Ipak treba istaći da se one ne ograničavaju na neke osobne odnose VI. Mačeka prema kralju odnosno prvom namjesniku, nego prikazuju uopće politiku vodstva HSS — ukoliko ona dolazi do izražaja u Mačkovu držanju. Prema tome, autor smatra da njegov rad

»ima prvenstveno karakter faktografske rekonstrukcije odnosa između Mačeka i dvora u ovom razdoblju«, zasnovan, prije svega, »kao prilog daljnjem izučavanju ove problematike i otvaranje puta za kompleksniju ocjenu šestojanuarskog režima i hrvatskog pitanja u tom razdoblju«.

a) *Odnosi do oktroiranog Ustava od 3. IX 1931*, Hist. zbornik XVIII, 1965, 47—88. Prikaz počinje s promjenama koje su uslijedile poslije atentata u Skupštini 1928. i koje su 1. VIII dovele do rezolucije SD koalicije o preuređenju države. Pri tom su »predstavnici vodstva HSS«, kako autor konstatira, »iznijeli u svojim javnim izjavama ili napisima čitav spektar shvaćanja o načinu i karakteru« toga preuređenja, a u najčešćem isticanju »kulturno-historijskih jedinica«, kao osnovnog kriterija, autor vidi stav »više diktiran taktičkim razlozima nego stvarnim koncepcijama HSS« (55). Međutim, zahtjev u tom smislu podnio je Maček i kralju u audienciji 4 i 5. I 1929.

Do toga se vremena Seljačko-demokratska koalicija pouzdavala samo u kralja, iako je on »bio odlučan protivnik onog programa koji je Koalicija zastupala«, a Maček je, štaviše, uvođenje kraljeva apsolutizma primio u prvi čas vrlo povoljno. U duhu Radićeve parole: »kralj i narod«, nadao se da je to »početak procedure za preuređenje države«, ali je kralj, naprotiv, taj sistem zasnovao »da bi se politika nacionalnog i državnog unitarizma provodila s još više konsekvantnosti, s novih ideoloških pozicija integralnog jugoslavenstva«. Uskoro je novi režim na različite načine pokušao da HSS razbije iznutra, u čemu je i postigao stanovite uspjehe.

U pitanje emigrantske aktivnosti HSS u to doba, s kojom je bio povezan i Mačekov put u Karlové Vary potkraj 1930, autor ovom prilikom ne ulazi, jer to, kako opravdano konstatira, zahtijeva posebnu obradu »u okviru prikaza tadašnje međunarodne situacije«.

b) *Odnosi od Septembarskog ustava do marsejskog atentata*, Zbornik Hist. instituta Slavonije 4, 1966, 167—238. Središnje mjesto u toj raspravi zauzimaju kraljev odnos prema Mačeku u vrijeme njegova tamnovanja nakon donošenja »Zagrebačkih punktacija« 1933. S mnogo novih podataka, uglavnom na temelju Trumbićevih bilježaka, autor prikazuje apsurdnu situaciju, u kojoj se Maček otada nalazio. Iako je bio osuđen zbog separatizma, ipak je do kraljeve smrti ostao čvornim problemom u politici Dvora i onih političkih faktora, napose radikala, koji su u rješavanju hrvatskog pitanja, prividno ili ozbiljno, vidjeli mogućnost da dođu do vlasti. Uostalom, svi su ti pokušaji bili u, više manje, neposrednoj vezi s kraljevim nastojanjem da pod pritiskom Francuske i međunarodne situacije riješi hrvatsko pitanje.

Autor je svjestan činjenice da će trebati »rasvijetliti još čitav niz pitanja i detalja da bi se dobila potpunija slika o svim okolnostima i motivima zbog kojih je kralj održavao kontakte s Mačekom«. Iako ne isključuje sasvim pretpostavku da je kralj pred odlazak u Francusku 1934. »namjeravao potražiti rješenje i s opozicijom u Hrvatskoj«, ipak misli da bi te kontakte »trebalo posmatrati prvenstveno kao ispitivanje situacije i raspoloženja opozicije, a ne i kao odluku da se neka konkretna rješenja sprovedu«. Pogotovu, pak, odbacuje mogućnost takva dalekosežnog preokreta kakav kralju pripisuje u to doba Meštrović u svojim uspomename. »Ovo je samo jedno od više mjesta u njegovim memoarima« — konstatira Boban — »gdje se ispoljavaju iluzije u kralja Aleksandra i njegovu politiku.«

c) *Odnosi od marsejskog atentata do petomajskih izbora*, Zbornik HI Slavonije 3, 1965, 167—201.

Služeći se gotovo isključivo dokumentarnom građom iz ostavštine A. Trumbića, J. Jovanovića i M. Stojadinovića te s nešto podataka iz inozemne štampe sadržanih u Biltenu CPB-a, autor je vrlo detaljno, ali uza sve to i pregledno, izložio razvoj spomenutih odnosa 1934/5. Kao i u prethodna dva dijela, on se ni u ovom ne ograničava usko na temu naslova nego je unosi u širi okvir političkog zbivanja. Među

mnogim novim podacima koje iznosi zavređuju osobitu pažnju odnosi P. Živkovića prema Mačeku i hrvatskom pitanju uopće u tom razdoblju. Iako je sklon da ih prije svega ocijeni kao taktičke poteze, autor ipak smatra vjerojatnim da se Živković, kao ministar vojni u vladi B. Jevtića, »po svojim stavovima o hrv. pitanju [...] izdvajao (kako i koliko trebat će utvrditi) u političkim i vojnim krugovima«.

S obzirom na to da s ovim dijelom završava čitav rad, nedostaje mu na kraju zaključno poglavlje, u kojem bi se rezimirao sadržaj cjeline i istakli glavni rezultati istraživanja.

Obuhvatimo li na kraju prikaza sve tri rasprave kao cjelinu, onda prije svega upada u oči mnoštvo podataka koji javnosti u ono vrijeme iz kojega potječu nisu mogli biti uopće poznati. Iznenađuje što je autor uspio da to faktografsko obilje jednog od javnosti skrivenog zbivanja, koje na prvi pogled daje dojam zamršenog prikaza, zasićenog različitim pojedinostima, sredi, poveže u neprekinuti tok događaja po njihovim uzrocima i posljedicama i tako, najzad, izradi vrlo jasan i pregledan tekst koji se odlikuje svojom logičkom raščlanjenošću, jasnoćom i izoštranim kritičkim stavom. Možda se samo ponekad ova jasnoća u prikazu cjelokupnog zbivanja pričinja nešto bljeđom, kada je autor primoran da izdvoji jedan moment odnosno akciju iz kompleksa uporednih akcija, da bi ih na taj način potanje izložio. U tom slučaju dolazi do isprepletanja kronoloških podataka koje otežava snalaženje u poimanju cjeline zbivanja.

Iako se autor poslužio različitim izvorima, ipak se ne može dovoljno istaći golemo značenje jednog od njih — ostavštine Ante Trumbića. Često se čitaocu nameće misao da bez Trumbićevih bilježaka, koje je on tako savjesno stavljao na papir pod neposrednim i svježim dojmom pojedinih saopćenja ili razgovora, ovaj rad ne bi mogao nastati i da bi čitav splet izvanredno važnih događaja ostao, u najmanju ruku, sakriven, nepotpuno objašnjen i, štaviše, netočno prikazan. Nikakva sjećanja suvremenika, pisana mnogo kasnije, ne mogu nadomjestiti svježinu Trumbićevih zapisa, pa njihova konfrontacija gotovo bez izuzetka daje prvenstvo potonjima.

S pravom je autor izbjegao da se služi prijevodom Cianova dnevnika, koji sadržava važne podatke za pitanje Mačkovih odnosa prema Rimu. Na žalost, isti metodički postupak nije mogao primijeniti na službene prijevode iz strane štampe u biltenu Centralnog presbira, jer mu ta štampa nije ovdje mogla biti pristupačna. Ipak — provjeravanje bi na originalnom tekstu bilo svakako poželjno, a u buduću bi upotrebu takva prevedena materijala trebalo svesti na minimum (potpuno se izbjeci, vjerojatno, ne može).

Boljem razumijevanju teksta, s obzirom na slijed događaja, svakako bi koristilo češće navođenje datuma unutar teksta, a ne samo u bilješkama, gdje se datiranje, u pravilu, odnosi na unošenje podataka u izvor kojim se autor služi.

Jasnoća i stroga logičnost misli odražava se i u konstrukciji autorovih rečenica. Nedostaje im samo nešto veća pažnja prema čistoći i pravilnosti jezičnog izražaja, dosta oskudnog u izvornim tekstovima, pisanim i tiskanim, na sadržaju kojih autor gradi svoj prikaz prošlih političkih zbivanja.

Jaroslav Šidak

ILIRSKA KNJIGA I—II, 1965.

Ova antologija književnih tekstova, koja je 1966 (s oznakom prethodne godine) izašla u kolekciji »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, sv. 28, obilježena je u stvari s dva naslova. Glavni joj je naslov: »Hrvatski narodni preporod«, a podnaslov, označen rimskim brojkama — »Ilirska knjiga«.

Jakša Ravlić, koji je to opsežno izdanje (I, 376, II, 455, u svemu 831 str.) priredio i snabdio odužim uvodom (7—74), pokušao je, doduše, da objasni ovaj po-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB